

Василь Мова (Лиманський).

МАЛЮНКИ З НАТУРИ.¹⁾

(З нотатки слідчого судді.)

На початку сімдесятих років довелось мені служити слідчим суддею в надкубанській країні, як раз на границі Чорноморіі в Лінією. Країна та багата на душоубства, розбишцтва, грабунки та влодійства, бо розледащілі в нужди козаки переселенці та хижакуваті з природи Черкеси, не маючи поживи у вбогій закубанській країні, безперестанку прокрадають ся і впадають живосилом на Чорноморію і Лінію і роблять людям шкоду, а слідчому судді завдають безперестанну роботу. Тільки три роки працював я на тій слідчеській службі, а наприкрилась вона мені аж надто. Не маєш було відпочинку ні на годину, робиш не покладаючи рук. А як вибіжиш із своєї резиденції на яке „проізшестя“, то вже скоро до дому не вернеш ся, бо не встигнеш захопити гаря-

¹⁾ Подаємо отсей інтересний уривок із посмертних паперів пок. поета Василя Мови (Лиманського). Се, скільки знаємо, одинокий відомий дося зразок його прози. Зшиток, із якого друкуємо сей нарис — 8 карток листового паперу великої 8-ки, писаний рукою автора, з поправками над рядками, робленими де чорнилом, а де оловцем. Остатня сторінка не дописана до кінця, видно автор урвав оповідане на середині розмови. На чолі першої сторінки над текстом самого Мови написаного рукою д. Вороного: Василь Мова (Лиманський), а якоюсь иншою рукою, може того, хто по смерти автора порядкував його папери, червоним оловцем покладено число 25. Значить, було подібних зпиточків таки немало. Може отся публікаційка пригадає людям, що мають доступ до рукописної спадщини пок. Мови, їх обовязок супроти пам'яті покійника — опублікувати з нього хоч що найціннійше. — *Ред.*

чих слідств по одній справі, як уже тобі й нова робота наспіла : або вбито кого, або замордовано маханицьким звичаєм, або пограбовано, — то й бігаєш в одного кутка свого округу в другий верстов за сорок, за пятьдесят, або й за сто верстов, і скрізь тобі клопоти, скрізь тобі робота. Така безперестанна вовтузня в злочинствах та злочинцями, зусильна фізична праця, клопоти без кінця й краю — усе те діє на твою душу якось гнітучо, навіть ожосточає тебе. Але не можна заперечити, що з другого боку слідчеська праця має на чоловіка й блага дійство: вона зазнакомлює його в виворотом народнього життя, помагає спізнати хмуру, ганебну та неприялечу його сторону. Яким би ідеалістом не був слідуватель, а напрацювавшись до ладу кільки років, з нехотя почувєть ся, що велика частина рожевої полуди в його поглядах на народ і народне життя кудись відпала, затїнивши ся поволокою зовсім хмурую. Замість чеснот і всяких иньших симпатичних прояв народнього духа на кожному ступні зустрїне він зледащїлість, розпуство, ганебні похони та потяги, зроджені і розплоджені нуждою, лихом та темнотою — наслідком ледачого суспільного строю. Але через те ще видатнішими і гарнішими здають ся справжні народні чесноти, — ті велико-симпатичні прикмети людського духа, які виявляють ся в одрізних трафунках, а таких трафунків теж багацько. В загалі кожному, хто попрацює на такій посадї, народ з його життям осьвітляєть ся зовсім иньшим сьвітлом — менче барвистим, але більше натуральним — і таким чином погляд його набирає більше реальности. Але на сьому не кінчаєть ся блага дійство слідчеської праці: вона збогачає фактами народнього життя, справжніми, безперечними фактами. Не можна й уявити собі, скільки людей з особистими владчачами, скільки моральних образів пересунеть ся і перемигне перед очима слідчого судді. Для здібного кунштаря то був би матеріял величезний і високої вартости, але на жаль у наших краях слідчому судді, хоча-б і небезкебетному, не до кунштарного малювання. Увесь час його затрачуєть ся на чисто судовий, юридичний розслід; він цілком мусить аусередити ся на тій сухій роботї, таї та робота ведеть ся похапцем, на швидку: аби-аби хоч трохи осьвітлилось злочинство, виявив ся злочинець, вдовіднила ся його винуватість, то мерщїй і кидаєть ся справа в суд, як скорохвацько спряжений блинець на скорохвацьку їжу. Таке саме було й моє становище. Тільки коли-не-коли, замісь відпочинку, зацїсив я в но-

татку деякі явища з того життя, що розверталося передо мною, і регулював бліденькі нариси деяких образів. І переглядаючи тепер листки старої нотатки, переймаюся живим жалем: так мало захоплено в їх цікавого, характерного, та й те, що захоплено, означене так легенько, ріденько, мляво... Рахувалося, бачте, що подробиці збереже пам'ять, але з того часу у пам'яті перетряслося стільки всякого грузозду, всякого хабузу та хамла в людського побуту, що досконально пригадати ті подробиці і відновити до ладу образи — не сила. Але не рахуючи на кваліфікацію видатного кунштаря, зважився я от подати до друку кілька бліденьких нарисів з такою надією, що шановні читачі, вирікаючи свій засуд, мати-муть на увазі невеличкі претензії і добрий намір автора.

І. Три мандрьохі.

Одного разу пробігав я „по проізшестям“ тижнів зо два, напрацював ся, налютив ся, знемощів, та як прибув нарешті до дому пізно у вечері, то здалось мені, наче я сподобився у рай ускочити. Бо де-ж пак: господи гарненька, у кімнатах чистенько, ліжко мнякеньке та біленьке, блощиць не має — Господи, як то воно любо! Мерщій роздяг ся, обмив ся гарненько, вицив лежачи склянку гарного чаю, та й заснув міцним та солодким сном.

Другого дня прокинувся таки пізенько — уже сонце підбило ся. То був день празниковий, неробочий, і вже цього було досить, щоб я почув ся щасливим і щоб усе на світі на мій погляд покращало і помилійшало. На що погляну, все мені привітненько усміхається і любенько лоскоче мені серце, а тут іще в надолугу і ранок вибрав ся ясний та тихий. Сівши біля відчиненого віконця зі склянкою чаю, позирнув я на частину слободи, що була мені на видноці з широкими але вигинчастими вулицями і без ладу розкиданими хатами, на окопи старої фортеці, що зеленіли на горбі за слободою, на безкраю закубанську низину в темних лугами, і почув ся так гарно та любо, що краще й не треба. Але не довго довелось мені користати з сеї свободи та милувати ся природою. Незабаром відчинили ся двері з писарні і до мене вступив писар, тарабанячи обіруч цілу копицю пакетів, та як поєлав він їх передо мною на стіл, то в мене аж серце похололо. Щоб тільки прочитати ту копицю писаного паперу, то скільки того часу треба — прямо на день роботи! А пакети же давні,

між ними деякі пильні, багацько арештанських, а з ними гаятись не можна. Ніде було дітись! Пожуривши ся та посто- гнавши, почав я перебирати пакети, затаївшись на тому, щоб той день упоратись тільки з арештанськими, а инші вернути назад у писарню аж до другого дня. Також й арештанських виявилось чимало. За час моєї неприсутности при шістьох пакетах припро- ваджено до мене аж десятих арештантів: сімох чоловіків і три жінки. І усіх же треба без жадної загайки перепитати, про всіх написати протоколи і постанови — лихо тай годі! Підняв- шись на всі способи, щоб тільки вимудрувати собі як найбільшої полегкости, поклав я ще так, щоб до обід перепитати тільки ареш- танток, а після обід уже й за арештантів узятись. І от гукнув я вістовому козакови, щоб збігав у „правленіє“ і велів при- вести арештанток, а сам, похапцем допиваючи чай, почав розпеча- тувати пакети. На одному окрім адреси написано було: „при сем припроважаєть ся арештантка, що іменує себе козачкою Настею Халабурдиною, та вона-ж і хрестянка Тетяна Недолужиха і мі- щанка Марина Цокотуниха“; на другому: „припроважуєть ся ареш- танка незвісного роду і племені, що іменує себе странницею бо- жою“; на третьому: „при сем припроважуєть ся арештанка Орина, що не тямить свого роду і племені“. Першу „припровадила“ ставро- польська поліція і в переписки про неї видно було, що вона двічі дурила поліцію на своєму, прізвищі і роді, а на послідок вия- вила, буцім то вона козачка слободи Кореніївської. Другу піймали без пашпорта в Ростові над Доном і не допитавши ся, де її рід і яке в неї прозвище, припровадили до мене через те, що буцім у ростовській поліційній тюрмі якісь арештанти з старців вия- вили, що вона козачка слободи Березаніївської. Третю арештували у Васюринській слободі і отаман тої слободи мішаною російсько- українською мовою сердито писав про неї, що вона з'явила ся не знати звідки і тиняєть ся по слободі і поза слободою з малень- кою дитинкою на руках, ні з ким ні про що не розмовляє, на до- питах нічогосінько не каже, а все мовчить тай мовчить, ні на грізбу не вважає, і очевидячки затялась на затаюванні свого роду, чим і доказує явно свою неблагонадійність, а сидячи у „карсі“ все щось белькоче та шепотить, ніби чаклує, і навіть у хлібі сьвятому не має нужди, бо днів по три не їсть і ні у кого не попросить, аж поки самі люди не дадуть, жалкуючи дитинку,

що їй у материних грудях зовсім молока не став, та тільки й допитали ся у неї, що буцїм то вона Оришкою зветь ся.

Таким чином усі три арештантки були волоцюгами чи мандрюхами, а за волоцюство, коли обвинувачений не доведе певно, хто він і відкіля, по закону одна путь — заслання на Сибір. Перечитав я папери, аж чую вже, що на рундуці піднялась тупотня чобіт і брявкотня козацьких рушниць — ото знак, що арештанток привели. Незабаром почув ся давінкий та ляскотливий жіночий голосок:

— Та ну геть, я сама піду! На якого там біса калавурні!

— Стій, не ходи, поки покличуть! — казав сердитий козачий голос.

— Та геть же, відчепись, я сама піду! — залящав знов жіночий голосок, — чого там приказу дожидатись? Велика цяця слїдуваль, та ще й нежонатий! Хиба мені вперве з ними розмовляти? Геть!

— Я-ж тобі кажу, стій не ходи! — озвав ся ще грізніш козачий голос. — Стій, кажу, бо такого тобі стусана дам, що аж на поміст чеберякнеш ся!

— От таки причепив ся, триклятий куркуль — ляскотав жіночий голосок. — Геть!

Після цього на рундуці розпочала ся метушня та грукотня — очевидячки козак вовтузив ся в арештанткою. Аж ось раптом розчинили ся із сїний двері і до мене в кімнату вскочила молодичка. Зупинивши ся передомною, вона жваво та сьміливо заляскотала:

— Драстуйте, господин слїдуваль! Які у вас калавурні дурні: не пускають до вас тай не пускають! На силу випручалась!

Чуючи, як нахабно коверзає на рундуці арештантка, я зовсім був розгнівав ся, але як глянув на неї тепер, то й тямки збув ся — така вона була молода та гарна. Се була середнього росту молодичка літ у девятнацять, темно-русява, з білим, пухкеньким та сьвіжим обличчєм, з карими блискучими очима, з рухливими бровами, з рожевими губами, що здавалось тільки в веселу ухмілку і вмїли складатись. Одягнена вона була по городянському і хоч не багато, але чистенько, штепненько і навіть джентуристо. Видко було, що вона одягла ся в празникове вбрання. І треба ще додати, що вся статура її в цю мить відбивала на собі слїд

боротьби в козаком: червоний платок кашемірської вовни зпав її з голови і без усякого ладу зобгав ся на плечех, дві здоровезні коси розкуйовдились і теж зсунулись аж до плечий, очи блищали, відренята жваво роздвигали ся, повні та тремтючі груди ходили ходором.

— Як тебе звуть та прозивають? — спитав я молодичку, розглядаючи її та дивуючись на неї.

— Та хибаж вам із паперів не видно? — відказала вона, всміхаючись. — Адже я Настя Халабурдиха!

— З якого ж ти стану — чи хрестянка, чи міщанка, чи козачка?

— Я з діда-прадіда козачка! Таки найспражня чорноморська козачка, з давнього козацького роду Ростулиногів! — З сим словом молодичка навіть стукнула пальцем по столу, біля якого я сидів, аж стакан мій захитав ся та й хлюпнув ся з його чай.

— З якої-ж ти слободи? — спитав я далі.

— Та з Кореніївки-ж! Там же й моє стерво живе, що чоловіком зветь ся!

— А ти-ж не дурни часом?

— Отаке ще вигадали! Навіщо-б мала дурити?

— Та ти-ж уже двічі дурила — і Недолужиною і Цокотуніною звалась.

— Еге, так ви-ж бо послухайте, що вам розкажу! Ото-ж, бачте, як причепив ся до мене у Ставрополі пристав, чому в мене пашпорта не має, — а й причепив ся тільки через те, що я не схотіла до його за покоївку стати — то я з переляку, щоб мене не відпровадили до чоловіка, збрехала, буцім то я хрестянка з села Лежанки, Тетяна Недолужица. А Лежанка від Ставрополя недалечко, то зараз і довідались, що я збрехала. Тоді ивші арештантки й нараяли мені назвати ся міщанкою такого городу, що його й на сьвіті нема. От як привели мене до слідувателя, та як запитав він мене, хто я і звідкіля родом, то я й показала, буцім то я міщанка городу чи Гандибера чи Дендебера — уже й не згадаю. А слідуватель таки зараз і вгадав, що я збрехала, та й записав мене в волоцюги, а все-ж таки, спасибі йому, хоч з під арешту ослобонив — під надзор поліції. А потім, як спізнала ся я з ним гарненько — бо таки й ночувала з ним двічі — то він і розтовкмачив мені, що не слід свого мення таїти та начальство дурити, бо зашлють тебе, каже, як волоцюгу без

меня аж на Сибір. А ти, каже, вияви усю правду, та тебе, каже, хоч і відпровадять до дому „на водворенне“, то ніхто-ж тобі не боронить і знов утекти від чоловіка куди хочеш. Хоч десять разів, каже, тікай, та тільки коли попадеш ся в руки поліції, то не бреши, хто ти і звідкіля родом, а кажи правду, то лиха, каже, не багато. Так я ото розказала йому всю правду, а він одіслав мене назад у поліцію, а ставропольська поліція та відпровадила мене у катеринодарську поліцію, а катеринодарська сюди до вас, бо ви-ж таки, кажуть, над нашою Кореніївкою начальник, а яка мені далі випаде доля, то се вже я на вашу ласку скидаюсь...

— Чого-ж ти втекла від чоловіка? — спитав я з цікавості.

— Та як би-ж ви знали, який там чоловік! Там таке погане та миршаве, та таке вредне, трикляте, що з ним жити тільки сором та морока! Прямо-ж таки півтора нещастя!

— Навіщо-ж ти віддала ся за його?

— Віддаси ся хоч не схочеш, коли батько та мати наполяжуть, бо він, бачте, таки з багатенького роду. Та трохи таки я й сама винувата, бо не сперечала ся до кінця. А не сперечала ся через те, що дивлючись на таку нікчемну його постать, я собі думала, що воно хоч не мордувати-ме мене та хоч волю мені дасть. Аж воно виявилось таке вредне, що так за мною назирці й біга. Куди не йду, то й воно слідком за мною крадеть ся та підглядає. І коли вдрить, що з ким забалакала, або засьміяла ся до кого, то зараз і вчепить ся: „А ти чого з Денисом визгаєш ся?“ „А чого з Опанасом жартуєш?“ „А чого до Дмитра в кузню забігала?“ „А чого біля нашого двору хлопці мордують ся та тини ламають?“ А скажіть мені з ласки, чи ж я винна, що вони як скажені коло мене грасують? Мабуть таки гарненька собі вдалась, то й добувають ся... А тут іще свекор та свекруха напосідають на мою недоріку: „Чом ти її не вчиш? Та бий її, трикляту!“ А тут сусіди, усі наші куркулі, у в один голос герготять: „Та не дивись їй у зуби! Та бери її, капосну, за коси, та батогом її, таку сяку! Та привяжи її віжками, щоб не дровичалась та не грасувала! Та закуй її в заліза!“ І ото звідусіль туркають йому в вуха: бий та бий! То воно, стерво погане, й беть ся. Та ще як беть ся! Прямо-ж таки лупить чим попавши, як товарижу! І як тільки почне ото мій поганець зо мною бучу, то свекруха зараз і біжить йому на поміч, та мерщій мене за коси, та гепнуть мене на долівку та й бють.

І ото набють ся мене, як голої вівці, укриють мені все тіло синятиною, та ще і в комору замкнуть на цілу днину. А тут сусіди регочуть над моїм лихом та шкалють із мене, та допікають мені усякими прикладками — сказано, куркулі трикляті! — Тут молодця зітхнула важко і з невгоди навіть відвернула ся на бік. Користаючи з її перепочинку я запитав її знов:

— Скажи мені з ласки, молодице, що воно таке куркулі?

— Та то-ж наші козаки чорноморські, трикляті! — відказала вона з серцем.

— Завіщо-ж їх куркулями дражнять?

— А за те, що вони такі неодуковані! Бо вони звісно які: аби йому шматок хліба та миску борщу, то вже йому нічого більше й не треба, і вже він ні про що більше й не дбає, і вже про що йому не кажи, то все йому буде дурниця, все вигадки та ледачі примхи. І хоч иньший такий дурний, що тільки воза підмазати і вміє, а про себе думає так, що мудрійшого за його чоловіка й на світі не має. А жінка йому аби робила як товаряка, то й гарна буде, хоч нехай вона яка задріпа та нечепура. Так ото-ж за те, що вони такі неотеси та тупоглузді та затяті, їх куркулями й дражнять. А коли отакий куркуль та ще в додачу і невковирний із себе — такий, бачте, що й ходить коливаючись, як верблюду, і жлукта свого не вміє як слід повернути і рук не знає куди діти, бо тільки вилами та косою орудувать і навчивсь, то такого ще й к е в о ю дражнять. І ото-ж, бачте, які козаки служачого розряду, то тільки куркулі, бо вони все-ж таки по вояцькому обшталтовані й обмундировані, і все-ж таки якісь меткїйші та бадьорнїйші; а які не служачого розряду і зовсім уже не обшталтовані і неодуковані, бо тільки в землі риють ся та скотину пораяють, так ото вже не просто куркулі, а ще й кєви. З ними жити тільки мордуватись. Уже міщани куди кращі — ті хоч по празниках одягають ся штепнїйше, та повертають ся моторнїш, та на гроші не такі скупї...

— Так осе-б то й твій чоловік куркуль? — спитав я молодицю якось з нечева, аби її на дальше базїканнє підштовхнути.

— Та де там куркуль! — підхопила вона з запалом. — Як би пак справжній куркуль або хоч і кєва, а то-ж тільки куркулятини шматок. Там отакий завбільшки! — Халабурдиха пока-

зала рукою собі по груди. — Та ще таке таранкувате, та слиняве, та плюгаве, що гідко й скипками взяти. Сказано-ж, і сьміх і горе з таким чоловіком!

— Чи довго-ж ти прожила з ним? — спитав я знов.

— Ох, мордувала ся я з ним більш року! — проказала молодиця зовсім знизивши голос. — Мордувала ся поки сили стало... Та вже обридло, та вже огидло, та вже осточортіло воно мені, трикляте, так і нехай йому грець! Тай не самий він обрид мені — усе, усе чисто мені обридло й остогидло. На кого не глянеш — чи на свекра, чи на свекруху, чи на ятрівку, чи на свого миршавця чоловіка, то прямо-ж таки душу від їх верне! Та не то люди, а й стіни в хаті так мені остогидли та зненависніли, що прямо-ж таки аж плач бере ві злости та досади, і так тебе тягне, щоб утекти в сьвіт за очі. Так я ото перемогла ся другу зиму, а як настала весна, то спізнала ся з москалем-щитинником, що в нашу слободу нагодив ся, тай змовила ся з ним, щоб утекти. Усе добро своє кинула, захопила тільки одежинки трішки, тай пустила ся в мандрівку...

— Чи довго ти і чи далеко їздила з отим щетинником?

— Та проїздила з пів року. Їздила по Чорноморі, їздила і по Лїнії. А як заїхали у Ставрополь, то я покинула щетинника, та десять місяців у прислужницях служила — то до одного пана наймала ся, то до другого. І хоч як мені инколи приходилось круто, а все-ж таки на волі, то воно й гарно. А теперечки як згадаю, що треба вернутись до дому, в осоружну хату до осоружних людей, то в мене аж серце мре..

Розповідь Халабурдики і зачудувала і навіть засмутила мене трохи. Тай сама вона мабуть чула себе не дуже то мило, бо зразу якось помирнішала і похмурнішала. Обличчя її якось болізно-скривило ся, складки біля рота затїпались, на очах блиснули сльози. Кілька хвили мовчали ми обоє.

— Погана ж твоя доля, молодичко! — промовив я нарешті мимовіль. — Що-ж ти думаєш робити з собою далі?

— Та се вже я питаю вас, господин слїдуватель, що ви думаєте робити зі мною далі?

— А мені що? Моє діло звисне: пошлю тебе у Коренїївку „на водвореніє“.

— То-б то як? Осе-б то до чоловіка, чи що?

— Та вже-ж не до кого більш.

— Ні вже, сього не буде!

— Як же не буде, коли буде. Треба-ж „водворити“ тебе в Кореніївці на житло.

— Так удворяйте мене у батька-матері, удворяйте у моїх родичів, а чоловікови все-ж таки не віддавайте!

— Нема в мене, молодичко, такого права, щоб закон ламать та тебе від чоловіка відбирать. „Водворимо“ тебе у чоловіка, а коли ти сама втечеш від його до своїх родичів, то се вже твоя воля, а мені про те байдуже.

— Еге-ж, так то і втекти! Поки втечу, то вони з мене разів пять шкуру знімуть! Ні вже, як хочете, а чоловікови не віддавайте.. І таки насправжки кажу вам, не віддавайте, бо як віддасте, то він мене в купі з матірю вбє.. А коли він мене не вбє, то я його заріжу.. Прямо таки заріжу, або зарубаю, або задушу! От вам заприсягну ся, що коли доведеть ся мені з чоловіком жити, та ще й спати з ним на одній постелі, то я його власними руками задушу!... Тоді нехай мене хоч і на Сибір зашлють, я й на Сибірі вживу!

Не знаю, чи дійняв би Халабурдисі віри хто другий, але я прийняв її грізбу насправжки, бо в мене вже був такий випадок, що вернули молодицю до чоловіка на житло, а вона у тую-ж таки ніч і відрубала йому голову сокирою.

Поміркувавши трохи над справою Халабурдихи, списав я протокол її признань про те волоцтво та меновання себе чужим менням і зупинив ся на постановленні. А Халабурдиха тимчасом сиділа похнюпившись на канапці та смикала без ніякої нужди кутаєи свої шалі.

— Так от що, молодице, зроблю я з тобою, — сказав я на послідок, — оце пошлю тебе в Кореніївку, та коли справді признають тебе там за кореніївську козачку Настю Халабурдиху, то справа про волоцтво на тому й закінчить ся. Але крім сього іще судити-ме тебе суд за меновання чужим менням. Кара за цю провинність буде невелика, то тобі нема чого й журити ся. І поки сточить ся над тобою суд, то я віддам тебе під дозор кореніївської поліції, а щоб не було тобі мороки з чоловіком, то — віде дітись! — накажу вже поліції, щоб тебе від батька-матері до чоловіка силоміць не гнали. Так се тільки до часу, поки сто-

чить ся суд, а як закінчить ся суд, та відбудеш ти арешт, то тоді вже ратуй ся від чоловіка як сама знаєш.

— Спасибі й на сьому! — промовила Халабурдиха зітхнувши. І знов замовкли ми обоє. Я кінчав постановлення, а Халабурдиха, віддувши гарні свої губки і втопивши очи в діл, ще жвавіш почала смикати за кутаси. Вона очевидно була взхвилювана, щось мала на думці, щось хотіла сказати чи зробити — і вагалась. Аж ось бачу, що вона тихенько підвела ся з канапки, підступила до мого стола, оберла голову на лікті і якось хитро дивлячись та солоденько усміхаючись промовила стиха:

— Паниченьку!... Голубчику! Ось послухайте бо, що я вам скажу!

— Кажі, молодичко, — відказав я не покидаючи свого писання.

— Навіщо ви посилати-мете мене у ту трекляту Коренїївку? Зоставте мене краще у себе, — промовила вона далі, трошки засоромившись. — Я вам і поперу, і приберу, і самовар настановлю. Я вам догожати-му, як тільки зумію... А вже-ж служила у панів, то якось таки зумію й вам догодити...

— Чудернаста-ж ти, молодиче, як я бачу, — відрік я, не відриваючись від своєї роботи. — Не вже-ж таки справді в тебе думка отаким чином поліпшити свою долю? Ну нехай би взяв я тебе до себе, то не вік же ти жила-б у мене?

— Та навіщо там вік? — згукнула Халабурдиха. — Ви придержте мене тільки так, поки суд закінчить ся, та поки я не набридну вам

— Ну, а далі-ж що?

— А далі я знайду собі другого.

— А потім і третього?

— Та може не то третього, а й пятого і десятого!

— Що-ж воно з того буде? І до чого-ж воно дійдеть ся?

— А хіба по вашому краще просто в лайдачарню запродастись?

— Навіщо-ж запродаватись? Не треба запродаватись нікому і нікуди!

— Так навчіть мене, як на сьвітї прожить!

— Як на сьвітї прожить? — перепитав я Халабурдиху тай замняв ся. Навчати моралі совісному чоловікови завжди якось ніяково, а моралізувати перед людиною явно зледащилою здалось

мені зовсім уже неподобним. Отже треба було щось відказати Халабурдисі і я знехотя зайшов у педантерію.

— Живи, молодице, чесно, працєю і заробляй, сама себе годуй і зодягай, то й будеш справді вільною. Нікому не завиниш, то нікому не будеш і підкорятись. А коли трапить ся, що полюбиш кого щиро, то заходь ся з ним і живи чесним робом. З любовю і нешлюбне подружжя чесне, а без любови... якого-б ти собі пана не знайшла, то все таки будеш ледащицею...

— Ну, наказали-ж ви теревені-венів! — промовила Халабурдиха, віддувши з невгоди губки. — Зліпили щось таке, що й на голову не насунеш!

— Уся сила, молодице, в тім — провадив я далі, — щоб не будь ледацюгою, щоб тебе кожен шанував і поважав як чесну людину!

— Ні! — перехопила Халабурдиха, — уся сила в тім, щоб було що їсти, пити і хорошо походити, щоб життя було веселе та гарне... Щоб хоч і підкорятись, та знати кому, щоб хоч і любити, так любити не дарма!...

— Он бач, яка ти! Так ти кажи вже навпростець: щоб не любити дарма, а щоб продатись гарно!

— А хоч і так, то хіба-ж що? Що-ж тут такого поганого чи незвичайного? Чим же нам, нещасливим жінкам, і купить собі щастя та долі, як не тим... за чим люди гонять ся, своєю красою.

— Так ти-ж бо не заличкувай правди, а кажи вже навпростець: чим же нам і купити собі щастя, як не своєю жіноцькою честю!

— Ет таки торочать! — промовила Халабурдиха з невгодою і підвела ся від стола, — знайшли честь — *(Кінця не дописано.)*

